

Los toponims estrangièrs dins lo *Pichòt Talamus* de Montpelhièr

Arvèi LIEUTARD

Universitat Pau-Valèri-Montpelhièr 3, LLACS

1 Introduccio

L'estudi dels toponims que prepausam dins aqueste estudi dintra dins l'encastre mai larg d'un projècte de recèrca ANR¹ d'edicion electronica del manuscrit AA9 de la bibliotèca municipal de Montpelhièr, mai conegut coma *Pichòt Talamus*² de Montpelhièr. A travèrs l'escritura d'una cronica municipalà annadièra en occitan, que pren de mai en mai d'ample amb lo temps, lo *Pichòt Talamus* representa un document medieval a despart que plaça l'occitan al còr de l'emergéncia d'una consciéncia urbana e d'una reescritura locala de l'istòria. Après un panorama de las questions lingüisticas e sociolingüisticas que pauza aquel document medieval, e una descripcio de la metodologia de travalh utilizada per l'edicion electronica, nos interessarem mai especificament a la question de l'integracion grafica dels toponims locals e estrangièrs dins aquel manuscrit.

Fasèm l'ipotèsi que lo biais de tractar e d'integrar las formas estrangièras en occitan dins aquel document medieval es representatiu de la plaça e del prestigi que se vòl donar aquesta lenga dins aquel manuscrit que podèm veire coma la veirina oficiala de la vila de Montpelhièr a l'Edat mejana. Unas formas toponimicas nos permetràn benlèu tanben de comolar de mancas dins la practica contemporanèa de l'occitan e perqué pas de rectificar d'errors mesas en circulacion per la practica occitanista. Quand serà acabat lo travalh de *TEI (Text encoding initiative)* qu'es a se far, autrament dich lo balisatge electronic del tèxt al format XML, serà possible de menar un estudi menimós de la lenga emplegada dins aquel document administratiu que sa redaccion se plaça a un moment que l'occitan es a son apogeu lingüistic puèi qu'es present, a l'oral plan segur, mas tanben dins totes los registres escriches.

La cronica occitana presenta una granda quantitat de luòcs sus un periòde de 338 ans, de 1088, primièra annada evocada pel manuscrit (1) fins a 1426, darrièra annada redigida en occitan (2) :

(1) [1088] L'an mlxxxviii, los crestians prezeron Barsalona.

¹

Programa ANR 2010-JCJC 2003 01

²

Talamus o Talamús ? Al moment qu'escrivèm aquel article nos es dificil de trencar. Per l'ora, cal considerar la forma *Talamus* sens accent coma una citacion de latin medieval que se pòt accentuar de dos biaisses. Los editors de l'edicion de 1840 (Pegat, Thomas & Desmazes, 1840, V-VI) prepausan doas ipotèsis per l'origina d'aquel nom : una deformacion de *Talmud* (que deuriá donar la forma *Talamús* en occitan normat) o un emplec metaforic de la forma latina *Thalamus*, lièch, cambra (que s'escriuriá *Talamus* en occitan normat). Seríá tanben possible de considerar que dins un cas coma dins l'autre, sèm en preséncia d'un latinisme, siá per utilizacion d'una anciana forma latina, siá per latinizacion d'una forma ebraïca. Lo diccionari etimologic del CNRLT (<http://www.cnrtl.fr/etymologie/talmud>) dona d'alhors la forma francesa anciana *Talemus* per *Talmud* (Étymol. et Hist. 1254 *Talemus* (Louis IX, *Ordonance pour la reformation des mœurs des Ordonn. des Rois de France*, t. 1,32, p. 75: que leur *Talemus* et leurs autres livres esquiez sunt trouvez blasphemies soient ars [...])). Se l'ipotèsi d'una adaptacion de *Talmud* en *Talamus* es possibla, res nos pòt pas permetre de dire que l'occitan ancian auriá pas integrada aquesta forma latinizanta *Talamus* en tot seguir lo modèl de las autres formas latinas, autrament dich amb una accentuacion paroxitonica.

(2) [1426] Item, l'an de sus, fons diverses veguadas terratremol en esta vila e comensset en lo mes de mars et en aquest an meteys fons tant granda terratremol en Cathaluonha a Pirpinia, a Girona et a Barssalona e per tot lo pays d'entorn que totz los jorns la y era III e IIII veguadas e aytant la nueg, en tant que la gent de las cieutatz anavon la nueg dormir foras la vila per paor que los hostals non tonbesson ; e decosta Girona iii leguas tombet per la dicha terratremol hun loc que s'apel'Amer en que habitavon ben v cens hostals que tot tombet e hun monestie de morgas.

Aqueles noms concernisson Montpelhièr e sa region, mas tanben tot l'occident e l'orient medievals coneigits pels cònsols montpelhierencs. Efectivament la cronica rend compte de l'istòria locala, de las crosadas, de guèrras e conquistas, d'epidèmias, d'eveniments climatics, d'escambis comercials³ que permeton de liurar una granda quantitat de noms de luòcs.

Tot comptat e rebatut, podèm relevar de centenats de formas toponimicas estrangièras a l'espaci occitan, que la diglossia francooccitana faguèt puèi desparéisser, mas que podèm tornar enregistrar uèi coma lo testimoniatge d'un occitan viu a l'Edat mejana. Veirem dins un segond temps çò que nos pòdon ensenhar, en particular cossí son integradas aquellas formas estrangièras dins lo *Pichòt Talamus* e dins quina mesura pòdon èsser vistas coma representativas de la situacion sociolingüistica de l'occitan d'aquela epòca.

L'onomastica, autrament dich l'analisi lingüistica e l'etimologia, bastan pas per comprene lo funcionament d'aqueles toponims estrangièr en occitans. La traduccion e l'integracion grafica dels toponims estrangièrs dins una lenga son de formas d'apropriacions que devon tanben èsser religadas a una situacion sociolingüistica especifica. Puèi que las formas toponimicas citadas son l'emanacion d'un grop social que representa una forma de poder oficial urban, la question que nos podèm tanben pausar es dins quina mesura se pòt considerar que las formas presentas dins aquel document medieval, representan de formas represas o installadas dins los usatges medievals de l'occitan. Sens anar fins a donar una valor prescriptiva o normativa a aquestas formas dins l'occitan d'aquesta epòca, se pòt dire que lo tractament dels toponims estrangièrs dins lo *Pichòt Talamus* es plan representatiu de la plaça qu'ocupa la lenga dins aquel document.

2 Un projècte scientific pluridisciplinari d'edicion electronica e critica del *Pichòt Talamus*

Lo projècte TALAMUS d'edicion scientifica electronica del manuscrit AA9 de la bibliotèca municipal de Montpelhièr recampa de juristas de l'Universitat de Montpelhièr I (IHAPDE), d'istorians (CREPMA) e de lingüistas (LLACS) de l'universitat de Montpelhièr 3.

La darrièra edicion d'aquel manuscrit, la realizèt la Societat Arqueologica de Montpelhièr en 1840 (Pegat, Thomas & Desmazes 1840), mas aquesta edicion ja plan anciana presenta mai d'un defaut. Se pòt pas considerar coma una edicion scientifica modèrna, puèi que l'edicion

³ [1332] *non podía homa aver blat de Lombardia ni de Cecilia per la guerra de Genoës et de Catalas mas hom se provisi de Borgonha et de Venaysi.*

[1391] *de bels draps d'aur de Luca*

se faguèt a partir de la compilacion de mai d'un manuscrit, sens precisar çò qu'èra extrach de l'un o de l'autre. Se consideram per exemple que lo manuscrit AA9 enregistra la darrièra version oficiala de l'istòria de la vila, cal probablament rendre compte dins tota edicion seria de la modificacion facha pel consolat dins l'AA9 (3) per rapòrt als manuscrits anteriors, alara que l'edicion de 1840 causis d'integrar los passatges que li semblan mai interessants sens ne precisar l'origina (4) :

(3) (Ms AA9, [1204]) : *L'an MCCIII, lo rey d'Aragon pres per molher madona Maria de Montpellier en julh.*

(4) (Pegat, Thomas & Desmazes 1840, 331), *Et en aquel an en julh, traïs lo rei d'Aragon la dona Maria de Montpellier, et espozet la.*

Un autre problema d'aquesta edicion ven del fach que los autors an voluntàriament ignorat la forma originala del manuscrit que se presenta coma une seguida annadièra de listas consolarias, completadas per una seria d'annals. Faguèron la causida de suprimir las listas consolarias dins l'edicion del tèxt e de sonar aquesta part del manuscrit AA9, la *Cronica romanica del Pichòt Talamus*, çò qu'impausa al legeire una vision faussa del tèxt.

Un autre problema de l'edicion de 1840 es ligat a l'intervencion normativa dels editors sus la grafia originala del tèxt e al jutjament que pòrtan sus la grafia medievala a l'auna de critèris ortografics anacronics (Pegat, Thomas & Desmazes 1840, XLVII) :

(5) *Le Thalamus de la mairie d'où nous avons extrait la presque totalité de la Chronique, est tenu avec la plus grande négligence, il est écrit contre toutes les règles même les plus vulgaires de l'orthographe, c'est comme un premier jet fait à la hâte et avec l'intention de revenir et de corriger: mais cette révision et ces corrections ne sont jamais intervenues.*

Contràriament a l'edicion de 1840 que considèra que l'ortografia del *Pichòt Talamus* es anarquica, los lingüistas contemporanèus veson dins aquela tradicion manuscrita l'espelida d'una presa de consciéncia lingüistica occitana que pòt far progressar nòstras coneissenças sus l'istòria de la lenga occitana e sus sa grafia. Emai foguèssem plan luènh de la concepcion actuala d'una nòrma escricha, lo *Pichòt Talamus* se caracteriza per un trabalh de codificacion escricha e d'especializacion lexicala tecnica que se caracteriza per la presa de distància d'aquel registre oficial escrich amb la forma vernaculara d'occitan montpelhierenc d'aquela època. Emai se pòsca pas parlar de nòrma dins l'accepcion modèrna que donam uèi a aquel tèrme, se pòt parlar de causidas normativas se consideram l'especializacion tecnica que se met en plaça dins lo lexic (termes juridics per exemple), mas se pòt benlèu parlar de nòrma se consideram que la practica escricha d'una forma de lenga pendent de decenias finís que fixa un registre oficial escrich de l'occitan e qu'establís una distància clara amb las practicas oralas de l'occitan d'aquel periòde.

Qué que ne siá, es essencial de s'interessar de prèp a la lenga d'aquel manuscrit occitan non-literari, d'assajar de comprene perqué l'aparicion d'una escritura oficiala urbana se fa en occitan, autrament dich non pas en latin, mas dins la lenga locala. Cal de segur un gra pro fòrt de consciéncia lingüistica per menar lo consolat de Montpelhièr a far de l'occitan la lenga oficiala escricha d'enregistrament de sos tèxtes oficials.

2.1 Lo manuscrit del *Pichòt Talamus*

Començat en 1333 e perseguit fins a la mitat del siècle XV, lo manuscrit AA9 repren una tradicion manuscrita del consolat montpelhierenc que data de la debuta del siècle XIII. L'AA9 es lo darrièr d'una seria que compta sèt manuscrits (6) e que conten la version mai longa de

las listas e dels annals consolars que se perseguisson en occitan sens interrupcion de 1204 a 1426⁴. L'edicion electronica se basa sul manuscrit AA9, mas permetrà tanben l'accès a l'ensemble de la tradicion manuscrita :

(6) Tradicion manuscrita del *Pichòt Talamus*

- a. ms. AA9, *Pichòt Talamus* (v. 1334 - 1604), Montpelhièr, Archius Municipals.
- b. ms. fr. 11795, *Pichòt Talamus* (v. 1250), París, BnF.
- c. ms. nov. aq. fr. 4337 (Foucault), *Pichòt Talamus* (1261), París, BnF.
- d. *Pichòt Talamus* (1270 - 1280), París, BnF, ms. fr. 14507 (Joubert)
- e. ms. 7082, *Pichòt Talamus* (s. XIII), Brussèlas, Bibl. reiala.
- f. ms. 254 (Aubais), *Pichòt Talamus* (s.XIII), Nimes, Bibl. mun.
- g. H 119 (Bouhier), *Pichòt Talamus* (mitat del s. XIV), Montpelhièr, Bibl. interuniversitària, seccion medecina.
- h. ms. AA4, *Grand Talamus* (1221-1789), Montpelhièr, Archius Municipals ; recuèlh factici que s'i retròban doas sequéncias differentas: 1) fol. 84-87 : listas consolares e annals en latin 2) fol. 87 v°-91 v° : listas consolares e annals en occitan
- i. J 339, n° 23, París , Archius Nacionals ; fragments del *Pichòt Talamus* (20 folio) en latin que s'i tròban las listas consolares de 1204 a 1253, las costumas e d'estatuts divèrses.

Aquel document representa un exemple excepcional d'istoriografia urbana e de presa en carga per una vila o sos representants oficials de l'escritura de son istòria pròpria e de sa memòria. Las versions divèrsas fins a l'ultima que representa lo AA9 son de testimoniatges que permeton de seguir la recomposicion progressiva de la memòria « oficiala » de la vila de Montpelhièr. Mas l'interès del manuscrit AA9 es doble puèi que representa a l'encòp la reescritura de l'istòria oficiala de la vila de Montpelhièr, mas que demòra un document de travalh e de referéncia per la vila de Montpelhièr, coma o mòstran las anotacions regularas de totes los que lo consultan fins al sègle XVIII.

Dins las primières annadas de las listas consolares se tròban pas que quelques *marginalia* que senhalan d'eveniments importants, aponduts a de datas ulterioras per d'autras mans, coma per exemple la mòrt del jurista Placentin (7) dins lo *marginalium* del *folio* 71 (imatge 1, p.6) o l'apondon en cursivas dins l'annada 1207 (8) que senhala la naissença de Jacme d'Aragon (imatge 1, p.6) :

(7) *L'an MCLXXXII, a XII jorns de fevrier, anet a Dieu M° Placentin, lo cal fo lo premier doctor que jamays legi en Montpellier, et fo sebelit en lo cemeteri de Sant B'tholmien pres de la capella de Sant Cleofas de part deforas.*

(8) *Et aquel an, a I de fevrier, nasquet M° Jac. filh de M° P., rey d'Aragon*

Aquesta primiera pagina de las listas consolares mòstra tanben la plaça que pren l'occitan dins la redaccion d'aquela lista. Lo latin, present per la datacion, despareis, al cap de quatre ans (darríera linha del *folio* 71). Lo latin tornarà pas aparéisser dins aquesta fonsion :

(9) [1204] *Anno dominice Incarnationis millesimo ducentesimo quarto, foron cossols n'Austore d'Orlhac, en Regort, en Pons Audeguier, en P. Lobet, Johan Lucian, Pons*

⁴

Se tròban tanben dins lo manuscrit AA9 las costumas de la vila promulgadas per Pèire II d'Aragon en 1204, los tèxtes legislatius (establiments), los serments dels oficiers e un leudari. Las listas consolares en occitan s'arrestan en 1426, mas la redaccion torna prene en francés de 1495 fins a 1604.

d'Anhana, en Luchas Polverel, en R. Benereg, B. de la Gleyza, Berenger Aymeric, Bertran Gili, en P. de Bizancas ; e son bayle en P. de Bizancas en aquel an.

(10) [1208] *En l'an de M° et CC°VIII, foron cossols en Johan d'Orlhac, G. de Campgris, R. Capdebuou, P. Lobet, Johan Lucian, R. Gautier, en B. Carbonel, n'Eymeric Poli, St. Doycha, R. Dyeulofes, Jo. Botet, R. de Mayrueygs ; bayle, Raynaut Estornel.*

Se los annals, valent a dire los elements narratius, son plan escasses a la debuta, prenon de mai en mai de plaça amb los ans coma se vei per exemple dins lo *folio* 159 (imatge 2, p.7) :

(11) [1367] Item, a la festa de Sant Johan et entorn, per motz jorns, era en Montpellier una femna de las partidas de Fransa, la qual non avia negus brasses, ni mas, ni forma d'aquo, del age de XL ans o entorn, la qual am los pes filava et torsia lo fil et metia lo fil en l'agulha et cozia ; et am la I pe meyssia vin et ayga en I^a escudela que tenia en l'autre pe et am los ditz pes, trazia et recebia la pilota, et ne jogava am los datz, et ne fazia centuras de fil en teliers am canelas et am I^a espaza de fusta et am los ditzpes, fazia capels de flors et pueys los desfazia.

Son totes aqueles elements narratius escriptes a la seguida de las listas consolares annadièras que l'edicion de 1840 sona *Cronica romanica* e que sonarem puslèu *Cronica occitana*. Totas aquestas parts narrativas nos van liurar de grandas quantitats d'entreseñhas lingüísticas interessantas per l'estudi d'un occitan medieval escript non-literari e bèl primièr per l'estudi de la toponimia medievala.

^h. lxxij.

lan. q. chixxij. a. xxij. i. de
fevrier. met adiac. q.
placemulo et so lo pinc.
dante quinque legi en
mornille. se scelit exle
cementis sicut hodiernis
pres de la mire de fons
elephas deputat de fons

Anno dñice incarnationis c. duce **arissio es lo comes**
termino quarto. foron cossols. auストore **lamen del**
dorlhac. En regort. En pons auteguer. En **cossolat**.
ja lobet. leban lucan. pons dinhama. en lucius poi
neiel. En. re beneng. b. dela glera. Reg. armenc
btia. gili. en. p. arbizancas. eson barle. en. p. arbi
zancas. En aquel an.

Anno dñice in cuius trillimo ducentesimo. si. fo
ron cossols en p. fabre. en. p. avnaut en. q.
decors en. p. de monbel. ut. pons. raymon. b. cap
temalh. v. cap de buou. en. bon amic. q. wsel. Et
delunel. Oth. emiel. emori. en. p. demont bel. ut.
eson en son luc. huc drosfie. eson barle en. johan
lagn.

Anno dñice incarnationis c. cc. vi. foron cossols. e
re decors. p. dñide. q. gina. n. ando. bonfui
johan. andrien. jo. ro. stene albert. sui bagonion.
p. siarnea. b. demontanhac. Dñide refum. p. blegi
er. son barle en. le. dorlhac.

Anno dñice incarnationis c. cc. vii. foron cossols
en. johan dela ca. i. st. tunc. nici. hirian mette
q. raymon te gordon. b. gres. le. decors. raynaut
estwend. Sunt talon. q. deuenianegues. en sal
uare. p. porcel. p. biudilh. son barle en. q. cap de
buou. q. an a. de sevrea. nafar. q. j. s. filii. q. q. p. reg dñide

Elan de. c. cc. viii. foron cossols en. johm

Item ala festa de sant iohan et en toru p mort
lioms era en motplle una femma de las par
tidas de francia la qual non amia negus bras
ni mas m forma da quo del age de xl ans o en
toru la qual am los pes filana 7 toxsa lo fil
et metia lo fil en la gulha 7 corria am la t pe
meyssia vni et ayga en. l. escutela que temia
en lautie pe 7 am los ditz pes traxia 7 necebia
la pilota 7 ne jogava am los ditz et ne fazia
centuras de fil enteliez am tancheis et am
am. l. espaza de fusta 7 am los pes fazia capois
de flores 7 pueys lo dessazia.

Item a. v. de milles pasteri da questa uida sunhou
m. p. de lucemburgo cardinal. Frans del conte
de sant pol. dy que de la etat. de. xvi. ans. lo si
fo selelit p la orden nasa. En lo crumento cels paures
de los hospital de sant antoni tias lo cor de la capela
de sant miquel. En lo qual hior. mesme p los me
nis da quest sant home. ses motz miracles. En di
uersas partz del mon. Ressucitat morts et auas
grans feches 7 singulis. Et deguns meravelhes
de que en puer de temps sens celas. Y ac grans
motz 7 grossas offertas. Et ymages de cera.

660.

3 L'edicion electronica e la TEI

Per aquel projècte d'edicion electronica, lo manuscrit AA9 dels archius municipals de Montpelhièr foguèt desreligat, numerizat a plat, e religat tornar-mai amb una religadura modèrna⁵. Una granda part dels autres sièis manuscrits del *Pichòt Talamus* es ja transcricha e serà tractada e integrada a l'edicion electronica. La revision de la transcripcion e la traduccio francesa del manuscrit AA9 son per s'acabar e lo trabalh d'edicion electronica es ja plan avançat.

Per aquel projècte d'edicion electronica se faguèt la causida del modèl TEI (*Text Encoding Initiative*). La TEI es un modèl de trabalh collaboratiu que recampa de cercaires qu'an per tòca de normalizar lo codatge de totas menas de documents dins lo metalengatge XML (*Extensible Markup Language*). Las estructuras XML permeton d'escambiar, d'estremar o de tractar d'informacions dins diferents logicials o sistèmas d'expleitacion.

Lo balisatge de l'estructura del tèxt es acabat e l'indexacion dels noms (antropònims e topònims) del manuscrit AA9 serà acabada abans la fin de 2012. Aquel trabalh es pas solament un trabalh tecnic que necessita lo mestritge d'una tecnica informatica, mas es tanben un trabalh scientific que demanda la mesa en plaça d'una metodologia d'indexacion.

3.1 Lo metòde d'indexacion

Concrètament lo trabalh de TEI o de balisatge electronic consistís primièr a donar un identificador (ID) a cada luòc independentament de la variacion grafica. Coma se vei en (13), avèm d'un costat l'identificador del luòc (`<place xml:id="Alixandria" type="city">`) e al dintre d'aquesta balisa lo nom del luòc (`<placeName xml:lang="oci">Alixandria</placeName>`)⁶.

Dins lo balisatge del tèxt se fa pas de diferéncia tipologica entre topònims occitans, catalans, franceses o estrangièrs. Mas l'indèx final permetrà de conéisser la localizacion geografica (*location*) de tal a tal luòc e sa relacion eventuala a un autre luòc per un rapòrt de meronimia. En (13), lo *far* d'Alexàndria es encastrat dins la balisa *Alixandria* e permet aital de generar una definicion automatica : lo *far* es lo nom donat a l'edifici (*building*) que se tròba dins la vila d'*Alixandria* (Alexàndria) en Egipte (*location*) e que faguèt tombar lo terratremol de 1304 (*event*).

(12) [1304] A VIII d'aost, fo gran terratremol en `<placeName ref="#Alixandria">Alixandria</placeName>` per que tombet `<placeName ref="#farAlex">lo far</placeName>` et ben lo ters de la vila ;

(13) `<place xml:id="Alixandria" type="city">`
`<placeName xml:lang="oci">Alixandria</placeName>`

⁵ Lo manuscrit H119 de la Bibliotèca de medecina serà numerizat el tanben al mes de setembre de 2012.

⁶ Avèm causit unanimament de refusar la nòrma lingüistica ISO 639 actuala que preconiza l'utilizacion de *pro* (occitan abans 1500) e de *oci* (occitan après 1500). Fa qualques temps, Patric Sauzet aviá presentat una solucion possibla al problema pausat per la nòrma ISO 639 (Sauzet 2006, 4) :

Occitan, medieval and modern, is a single language with a single name (Occitan), the medieval and modern forms of Occitan should be given two related codes within the ISO norm (for instance « ocm » for Medieval Occitan and « occ » or « oci » for the modern language (« pro » for the medieval language too strongly suggests « Provençal », a misleading term as we have emphasised).

Dins l'espèra d'una solucion satisfasenta qu'establirà una continuitat lingüistica entre occitan ancian, *oco* (occitan old), e occitan modèrne, *oci*, per establir de formas semblablas als còdis franceses (*fre* per francés modèrne, *fro* per francés ancian), avèm causit per defaut lo còdi *oci*. Se una solucion satisfasenta es prepausada abans la mesa en linha de l'edicion, cambiarem lo còdi.

```

<placeName xml:lang="fre"> Alexandrie</placeName>
<location>
    <country>Egypte</country>
    <region type="gouvernorat">Alexandrie</region>
</location>
<place xml:id="farAlex" type="building">
    <placeName xml:lang="oci"> far</placeName>
    <placeName xml:lang="fre">
        <term>phare</term></placeName>
        <event when="1304">
            <desc>Destruction du phare d'Alexandrie lors du tremblement de
            terre de 1304</desc>
        </event>
    </place>

```

Per una edicion electronica coma la que fasèm es necessari d'aver una reflexion prealabla sus çò que volèm balisar dins lo tèxt. Abans de poder far un travalh seriós d'analisi devèm poder menar una reflexion seriosa sul biais d'indexar los noms (luòcs e personas).

Es la precision del balisatge que permetrà dins un segond temps de metre a disposicion del public e dels cercaires d'informacions utilas per de travalhs de recèrca ulterior. Doblidem pas que lo format XML deu permetre de far aisidament una extraccion de formes que poiràn èsser integradas dins d'autras bancas de donadas, e qu'aquel travalh pòt tanben èsser util dins lo procès de reconquista lingüistica de l'occitan.

3.1.1 Tipologia dels noms de luòc

3.1.1.1 Territòris e regions

Los noms de païses o regions son nombroses dins lo *Pichòt Talamus* (*Alemanha*, *Austaricha*, *Anglaterra*⁷, *Espanha*, *Turquia*, *Lombardia*, *Cecilia*, *Sardenha*, *Campanha*⁸, *Torena*, *Borgonha*, *Artes*, etc). Aqueles noms son integrats en fonction d'una tipologia medievala (comtat, dugat, reialme, evescat, senescalciá, etc.) ja que correspondon pas forçadament al limits administratius contemporanèus. La forma *Austaricha* per exemple apareis pas qu'associada a la persona del *duc d'Austaricha* (14). Lo toponim *Austaricha* (15) serà donc present dins l'indèx coma dugat medieval (*type="dukedom"*) :

(14) [1298] et pueys, egal Sant Andrieu, lo duc d'Austaricha fes talhar la testa al rey d'Alamanha et el se levet rey d'Alamanha ses election.

(15) <place xml:id="Austaricha" type="dukedom">
 <placeName xml:lang="oci">Austaricha</placeName>
 <placeName xml:lang="fre">Autriche, <term>duché</term>
 d'</placeName>
</place>

Se se tròba pas cap de precision sus una region, la balisa *location* permet d'aver una localizacion precisa en fonction dels descopatges administratius actuals (16) :

⁷

O tanben *Englaterra*.

⁸

Champanha.

```
(16) <place xml:id="Lombardia" type="region">
    <placeName xml:lang="oci">Lombardia</placeName>
    <placeName xml:lang="fre">Lombardie</placeName>
    <location>
        <country>Italie</country>
        <region>IT-25</region>
    </location>
</place>
```

Son tanben indexadas las regions que se dison naturalas e que metèm en relacion amb la vila correspondenta :

(17) Agades, Bederres, Agenes, Lotves, Albeges, Carcasses, etc.⁹

L'indèx de las personas permetrà tanben de presentar diferents gentilicis (*Bretos, Franceses, Venessias*, etc.) o adjectius (*cavalier chipres*) relatius a un país o una region.

3.1.1.2 Vilas

Las vilas pausen generalament pas cap de problema puèi que per una granda part existisson uèi encara (*Triple¹⁰, Granada, Contastinopol (sic), Càlher, Damiata, Candia* (Eraclion), *Mascon, Loviers, Peyrosa*, etc.) e qu'es possible de las localizar amb precision :

```
(18) <place xml:id="Peyrosa" type="city">
    <placeName xml:lang="oci">Peyrosa</placeName>
    <placeName xml:lang="fre">Pérouse</placeName>
    <location>
        <country>Italie</country>
        <region>Ombrie</region>
    </location>
</place>

(19) <place xml:id="Mascon" type="city">
    <placeName xml:lang="fre">Mascon</placeName>
    <placeName xml:lang="fre">Mâcon</placeName>
    <location>
        <region>Bourgogne</region>
        <district type="département">Saône-et-Loire</district>
        <district type="arrondissement">chef-lieu</district>
    </location>
</place>

(20) <place xml:id="Meus" type="city">
    <placeName xml:lang="oci">Meus</placeName>
    <placeName xml:lang="fre">Meaux</placeName>
```

⁹ Son pas notats aquí los accents grafics qu'utiliza la grafia classica per indicar la plaça de la tonica (Agadés, per exemple).

¹⁰ S'agís de la vila que se troba actualament al Liban. Avèm pas d'ocurréncia de la vila de Trípol dins la Libia actuala, mas se pòdon trobar dins lo manuscrit AA9 mai d'un exemple d'evolucion o de tractament diferenciat del sufixe grèc *-polis* que trobam dins *Napol(s)*, dins *Contastinopol (sic)* o encara dins las formas autoctònas coma *Antibol*.

```

<location>
  <region>Ile-de-France</region>
  <district type="département">Seine-et-Marne</district>
</location>
</place>

```

3.1.1.3 Noms de luòcs geografics

Son tanben indexats amb precision los noms de luòcs geografics coma monts, bòsques, idronims (rius, fluvis, estanhos, fonts, etc.), planas, illas, etc. (*lo bosc de Vincenç, lo pueg de Ceta, lo pueg de Sant Lop, lo Mon Sant Miquèl, l'illa d'Iscla, lo gra de Magalona, lo plan d'Yeyras*, etc.). Lo balisatge presentat en (21) e (22) mòstra cossí es possible, al dintre d'un geonim, de destriar las caracteristicas geograficas (*geogfeat*) d'un toponim :

- (21) <place xml:id="Iscla" type="island">
- ```

<geogName
 xml:lang="oci"><geogFeat>illa</geogFeat>d'Iscla</geogName>
 <geogName
 xml:lang="fre"><geogFeat>île</geogFeat>d'Ischia</geogName>
<location>
 <country>Italie</country>
 <region>Campanie</region>
</location>
</place>

```
- (22) <place xml:id="graMagalona">
- ```

<geogName xml:lang="oci"><geogFeat>gra</geogFeat> de
Magalona</geogName>
  <geogName xml:lang="fre"><geogFeat>grau</geogFeat> de
Maguelonne</geogName>
</place>
</place>

```

3.1.1.4 Masatges, Edificis e urbanizacion medievala

L'indexacion dels noms de luòcs serà menada d'un biais plan fin per tal d'integrar dins l'index la microtoponima medievala. Son senhalats los edificis (*buildings*) segon una tipologia plan precisa que destria clarament lo tipe de bastiment (*lo far d'Alixandria, lo palays del papa, la gleya de Nostra dona de Taulas, lo Castel de Calher*, etc). Mas seràn tanben indexats plaças, barris, carrières, portals, ponts, etc. (*Lo port d'Aigas Mortas, la carrieyra de Sant Nicolau, lo portal de Latas, lo pont de Charenton*, etc.). Per la vila de Montpelhièr e son ròdol serà possible d'aver aital d'entresenhas precisas e preciosas.

3.1.1.5 Objèctes celèstes

Serà tanben possible de trobar dins l'indèx dels noms de luòcs los objèctes celèstes puèi que se pòt considerar que representan de luòcs dins l'espaci (eclipsis de solelh, de luna, etc.). La data de 1301 permet d'identificar precisament l'*estela comada* coma la cometa de Halley :

(23) [1301] Aquest an, a II octobre, fo vista una autra estela comada vers occident e duret be III setmanas ; et puoys, la vespra de Sant Anthoni, fuoc del cel cremet la illa d'Iscla davant Napolis et una autra pauca illa¹¹ en que estavon be VIM personas de que non escaperon otra XI personas am ben la mitat de lurs membres crematz ;

3.1.1.6 Toponimia e antropónimia

L'estudi de la toponimia s'acaba pas amb l'estudi dels noms de luòcs. Una part de l'antropónimia es ligada a la toponimia. Los noms de personas presentan tanben un interès important que una part dels antropónims es d'origina toponímica¹². Lo balisatge permetrà tanben d'establir un ligam entre antropónim e toponim, coma se pòt veire en (24) amb l'exemple del cònsol montpelhierenc *Pons d'Anhana* :

(24) <person xml:id="PdAnhana">
 <persName xml:lang="oci">
 <forename>Pons</forename>
 <nameLink>d'</nameLink>
 <surname type="toponymic" ref="#Anhana">Anhana</surname>
 </persName>
 <state type="consol" when="1204">
 <desc><label>consol</label> en <date>1204</date></desc>
 </state>
 </person>

La mesa en relacion de l'antropónim amb lo toponim d'origina poirà èsser utila tanben per l'estudi dels topònims puèi que se i veson d'evolucions lingüísticas interessantas dempuèi la mesa en circulacion de l'antropónim, coma per exemple la diferéncia entre la persona *Johan de Masselhanegues*, que cal legir coma un proparoxiton (Marselhànagues), e lo toponim *Masselhargues* (25) que son sufice s'es transformat, alara que que lo vilatge de *Candilhanegues* (26) consèrva encara lo sufice primitiu :

(25) <place xml:id="Masselhargues" type="city">
 <placeName xml:lang="oci">Masselhargues</placeName>
 <placeName xml:lang="fre">Marsillargues</placeName>
 <location>
 <region>Languedoc-Roussillon</region>
 <district type="département">Hérault</district>
 <district type="arrondissement">Montpellier</district>
 <district type="canton">Lunel</district>
 </location>Vendargues e candilhargues

 (26) <place xml:id="Candilhanegues" type="city">
 <placeName xml:lang="oci">Candilhanegues</placeName>
 <placeName xml:lang="fre">Candilhargues</placeName>
 <location>

¹¹

Procida en italiano o *Procta* en napolitan.

¹²

Totes los noms de personas seràn caracterizats eles tanben segon una tipologia plan detalhada per tal de permetre d'estudis ulteriors d'antropónimia (noms de mestiers, escaisses, noms d'origina germanica, etc.)

```

<region>Languedoc-Roussillon</region>
<district type="département">Hérault</district>
<district type="arrondissement">Montpellier</district>
<district type="canton">Mauguio</district>
</location>
</place>

```

(27)

3.2 Gestión de la variación

3.2.1 Variación diacronica

La TEI autoriza la gestión diacronica de las divèrsas denominacions donadas a un luòc. Per exemple, la vila del Caire (<placeName ref="#LoCayre" type="city">) es sonada *Babilonia* en 1382 e *Lo Cayre* en 1426 (28), mas aquestas formes se retrobaràn a una sola plaça dins l'indèx final (30) :

(28) [1382] Item, aquel an, lo rey d'Erminia, lo qual avia combatut am lo soudan de
<placeName ref="#LoCayre" type="city">Babilonia</placeName> et era
estat pres, et sa molher et sos enfans et tot son realme [...]

(29) [1426] Item, l'an de sus, venc lo saudan <placeName ref="#LoCaire" type="city"> del Cayre</placeName> prene terra en lo rialme de Chipre an
mot granda multitut e meravilhoa companhia de sarrazins e d'enfizelz

(30)

```

(31) <place xml:id="LoCayre">
      <placeName xml:lang="oci" when="1304">Babilonia</placeName>
      <placeName xml:lang="oci" when="1426">Lo Cayre</placeName>
      <placeName xml:lang="fre">Le Caire</placeName>
      <location>
        <country>Egypte</country>
        <region type="gouvernorat">Le Caire</region>
      </location>
    </place>

```

3.2.2 Variación grafica

La causida d'un identificador (ID) a partir d'una forma majoritària dins lo *Pichòt Talamus* s'endeven generalament pas trop mal amb las formas retengudas per la grafia classica de l'occitan modèrne. Avèm fach la causida de daissar los toponims dins la grafia originala medievala e de la far seguir d'una revirada en francés. Dins l'edicion electronica finala serà possible de far aparéisser totas las variantas graficas medievalas del toponim que pòdon correspondre a un sol luòc (*topos*) balisat per un ID unic.

Unas formes pòdon pausar problema, mai que mai quand s'agís de causir una intrada d'indèx qu'es en contradiccion amb la forma retenguda par la norma actuala. Es precisament çò que se passa amb las divèrsas formes de Montpelhièr que las ocurréncias se pòdon comptar

per centenas. Alara que <lh> e <nh>, maledespièg qualques variacions¹³, son emplegats d'un biais regular de la debuta a la fin de la redaccion del manuscrit AA9, lo digrama emblematic <lh> de l'occitan es quasi absent per ortografiar lo toponim Montpelhièr. Pasmens una granda quantitat de formas autoctònas ne son gaireben invariablament proveïdes :

(32) *Sant Guilhem del dezert, Anhana¹⁴, Arinhan, Masselha, Masselhargues, Milhan, Cornonterrallh, la Palhada*, etc.

Las formas estrangièras coneisson elas tanben regularament los digramas <lh> e <nh> :

(33) *Bretanha, Malhorca, Orlhentz¹⁵, Perpinhan, Bar en Polha, Cather¹⁶*, etc.

S'agacham las formas de Montpelhièr, vesèm plan lèu desparéisser la forma *Montpeslier* après las primières annadas del consolat (21 formas) al profièch de la forma dominanta *Montpeylier*¹⁷ que trobam regularament emplegada de la debuta a la fin del manuscrit. La forma *Montpellier*¹⁸ es tanben plan presenta dins las primières annadas de la redaccion e sembla concurrenceiar la forma *Montpeylier*¹⁹. De notar tanben que lo digrama <ll> representa regularament una forma geminada [ll] (*illa, sollempne, contrarolle, tranquilla, Rolland, esquilla, collegi*) o remanda graficament a una geminada etimologica (*aquell, avellana, lo rey vielh de Castella, capellan, bulla*), mas aquel digrama pòt pas èsser associat al son [ʎ]. Aquò dich, entre las centenas de formas que citan aquesta vila, trobam una sola ocurréncia de *Montpelhier* amb <lh> en 1222.

Res empacha pas de pensar que las doas formas majoritàries (*Montpeylier, Montpellier*) an pogut representar doas prononciacions concurrentas pel nom de la vila, a l'epòca medievala. En tot cas, i a probablament pas cap de rason d'utilizar la forma Montpelhièr. Se consideram que dins la tradicion manuscrita medievala la forma amb <lh> es absenta²⁰, es possible alara que la forma popularizada per Alibèrt dins lo vocabulari ortografic de sa gramatica (Alibèrt 1935, 460) siá pas qu'una adaptacion facha a partir de la forma catalana *Montpeller*. La forma Montpelhièr a degut semblar talament emblematica de la grafia medievala als uèlhs dels occitanistas d'après-guèrra e talament autentica dins una perspectiva de reconquista lingüistica que degun s'es benlèu pas jamai pausat la question de sa validitat.

La forma, ara, difusida e emplegada dempuèi qualques decenias per la practica occitanista, la trobam escrita d'en pertot. La question de saber se devèm tornar a una forma istorica autentica o reténer la forma alibertina popularizada per la practica occitanista coma un eiretatge sociolingüistic que fa partida uèi de l'istoria del toponim de Montpelhièr es un debat que despasssa l'encastre d'aqueste estudi.

¹³ Las formas en <gn> sont rarissimas e remandan pas encara a un usatge diglossic de la grafia francesa. La forma *Valmagna* es un latinisme o al mens la conservacion populara de l'anciana forma latina donada a l'abadiá sa creacion en 1138.

¹⁴ Onze formas per *Anhana* contra doas formas per *Aniana*. La practica occitanista faguèt la causida d'un retorn a la forma etimologica Aniana, malgrat aquesta tradicion.

¹⁵ E las variantas *Orlhes, Orlhins, Orlhis, Orlyn*.

¹⁶ La forma normada del toponim italian *Cagliari* serià Càlher amb un accent.

¹⁷ E sas variantas graficas *Monpeylier, Monpeylyer, Montpeilier, Monpeyllier*.

¹⁸ Trobam tanben la forma *Montpelier*, emai foguèsse plan mens representada.

¹⁹ A partir de la forma *Montpestlier*, probablament ja arcaïca al moment de la redaccion del manuscrit AA9, se manifèstan doas tendéncias : una tendéncia a la geminacion en [ll] e una tendéncia a la realization de /s/ en [j] en còda dabans [l].

²⁰ La *Cançon de la crosada* (Martin-Chabot 1931) coneis pas que la forma *Montpeslier* (10 ocurréncias).

4 Caracteristicas dels toponims estrangièrs e perspectivas de recerca

Los toponims estrangièrs del *Pichòt Talamus* pòdon èsser definits majoritàriament coma d'exonims²¹, autrament dich de formes integradas en fonsion de las especificitats lingüísticas de l'occitan.

4.1 L'exonimia

Lo GENUG (grop d'experts de las Nacions Unidas), que s'entrèva de l'estandardizacion dels noms geografics, preconiza l'utilizacion de las formes endonimicas²², mai que mai per la transcripcio dels toponims estrangièrs actuals, mas dins la practica se sap que quand una forma exonimica existís, s'utilizarà mai aisidament que l'endonim. Per de rasons istoricas o de prononciacion, la preferéncia va puslèu a aquestas formas. En occitan, se causirà puslèu Pequin que l'endonim Beijing²³. Dins mai d'una lenga, avèm donc frequentament de doblets topomicos per designar un *topos*, e de mai en mai los diccionaris actuals fan clarament la distincion entre endonim (Belarús per exemple) e exonim (Bielorussia).

Una critica facha a l'exonimia es que pòt èsser la manifestacion lingüistica d'una forma d'etnocentrisme e es efectivament possible dins qualques cases d'establir un ligam entre lo prestigi d'una lenga e l'importància de l'exonimia dins aquesta lenga. Mas los exonims representan tanben una dimension importanta de l'istòria de totas las lengas qu'an pas doblitat lor istoria. A partir del sègle XV, la tendéncia a l'exonimia serà remplaçada en occitan per l'introduccion de gallicismes topomics (pels toponims estrangièrs coma pels toponims autoctòns) que senhalan lo desclassament lingüistic de l'occitan. La diglossia se farà clarament sentir dins tot aquel domeni lexical que representa la toponimia.

Mas ara, qué devèm far de tot aquel eiretage toponimic que nos porgís lo *Pichòt Talamus*? Prengam l'exemple de la forma *Calher* (que seriá donc Càlher en grafia classica actuala) :

(34) *Aquest an, anet l'enfant d'Aragon am grans navilis en Sardenha e pres vila de Gliyea a VII fevrier; e pueys los Pizas lo combateron et el los desofi davant lo castel de Calher.*

Es que nos cal remplaçar aquel exonim occitan per la forma *Cagliari*²⁴, autrament dich la forma oficiala italiana apareguda posteriorament per italianizacion de la forma catalana *Càller*? O per la forma sarda *Casteddu* que remanda al castèl bastit al moment de la dominacion pisana? Aquel exemple mòstra plan que la gestion dels toponims dins una perspectiva normativa es pas aisida e que la forma del toponim veïcula tanben l'istòria de la lenga e de la populacion que la parla a un moment precís. Las conquistas catalanas ocupan una plaça importanta dins los eveniments reproduches dins lo *Pichòt Talamus* Es al moment

²¹

Donam çai-sota la definicion francesa de l'exonimia segon lo GENUG :

Nom géographique utilisé dans une langue pour désigner un lieu situé en dehors du territoire dont cette langue est la langue officielle. Les modes de formation des exonymes sont multiples, traductions, adaptations etc., mais la moindre différence avec le nom local, dans la notation de signes diacritiques par exemple, entraîne de fait la création d'un exonyme. Exemples: Londres, Florence sont les exonymes français de London et Firenze; Paris est l'exonyme italien de Paris. (<http://www.ngi.be/FR/glossaire/glossfr-de.htm>)

²²

Definicion francesa de l'endonimia segon lo Genug :

Appellation toponymique exprimée dans la forme orthographique et dans la langue locales de la région où l'entité dénommée est située, indépendamment du système d'écriture.

Exemples: Väränsi (non pas Bénarès); Aachen (non pas Aix-la-Chapelle); Córdoba (non pas Cordoue); Hamburg (non pas Hambourg); København (non pas Copenhague). (<http://www.ngi.be/FR/glossaire/glossfr-de.htm>)

²³

Per las lengas que son de tipologia difèrenta, lo respècte de l'endonimia passa per la transliteracion segon la nòrma ISO.

²⁴

Aquesta forma pausa lo problema de l'accentuacion proparoxitonica.

qu'Alfons IV, filh de Jacme Ier d'Aragon, conquista Càlher, autrament dich en 1323, qu'apareis lo toponim *Calher* en occitan per adaptacion de la forma catalana *Càller*. Dins la forma *Calher* cap donc la fòrta interpenetracion istorica e culturala qu'existís encara a l'Edat mejana entre los Catalans e la vila de Montpelhièr²⁵.

Se pòt notar que l'*Enciclopèdia catalana* torna definir los concèptes d'exonimia e d'endonimia a partir de la situacion de las lengas sens estatut oficial. Per aquesta enciclopèdia, la forma exonimica es pas l'adaptacion catalana *Montpeller*, mas la forma francesa *Montpellier* fàcia a l'endonim occitan *MontPELLIÈR*²⁶:

(35) Montpeller

(36) [Montpellier](#) dins l'*Enciclopèdia catalana* en linha

(37) [Endònim: [Montpellier](#) (occità); Exònim: [Montpellier](#) (francès)]

Població: 244.700 h [est 2004]

Coordenades: 43,60 lat. ; 3,87 long.

(38) Ciutat del Llenguadoc, Occitània, capital del país i del departament administratiu de l'Erau, França.

Amb aquel exemple, se vei, coma o nòta justament Joan-Pèire Chambon²⁷ que la toponima es pas solament un afar lingüistic, mas qu'es tanben un afar sociolingüistic. D'aquel punt de vista, la forma latina medievala de Sevilha, *Sibilia*²⁸, dins lo manuscrit AA9 es tanben interessanta. Al moment de la reconquista de la vila en 1247, aquel toponim a pas encara coneget l'evolucion lingüistica que caracteriza la forma castelhana actuala, *Sevilla*. L'edicion electronica permetrà de saber que l'occitan, el tanben, a coneget la forma istorica *Sibilia* en 1247 o puslèu qu'enregistra la forma tala coma es coneguda al siècle XIII :

(39) <place xml:id="Sibilia" type="city">
 <placeName xml:lang="oci" when="1247">Sibilia</placeName>
 <placeName xml:lang="fre">Séville</placeName>
 <location type="country">
 <country>Espagne</country>
 <district type="region">Andalousie</district>
 </location>
 </place>

4.2 Lo modèl d'integracion fonetica

Dins aquel periòde prediglossic totas las formas del *Pichòt Talamus* son integradas segon las constrenchas foneticas e graficas de l'occitan, coma se vei dins quelques exemples de vilas o regions :

²⁵

La vila de Montpelhièr serà pas restacada al reiaume de França qu'en 1349.

²⁶

Curiosament se pòt notar que la forma occitana *MontPELLIÈR* prepausada per l'*Enciclopèdia catalana* es mai conòrma a çò que deuriá ésser la forma referenciala. Seriá interessant de saber se s'agís d'una error de transcripcion o s'es lo resultat d'una recèrca toponimica seriosa que los a menats a causir la forma *MontPELLIÈR*.

²⁷

« *Les toponymes sont des enregistreurs particulièrement sensibles des changements socio-linguistiques.* » (Chambon 2009, 1036).

²⁸

La foma *Sibilia* es la latinizacion de la forma araba vernaculara *Iṣbiliya*.

(40) *Torenha, Borgonha, Roams, Vannas, Salubrissa²⁹, Terohana, Porto Venres³⁰, Polba, Ongria, Erminia, lo Mon Sant Miquel, Gayeta³¹, Damiata, Famagosta, Euvrieis, Estampas, Aussura³², Napolis, Triple (Liban), Contastinopol (sic), Tonis, Conturbieyra³³*, etc.

Per quelques toponims es pas totjorn aisit de saber ont se plaça l'accent tonic. Dins aquel període non-diglossic podèm pasmens pensar que l'accent tonic es conforme a l'accent de la lenga d'origina s'es pas en contradiccion amb las possibilitats accentualas de l'occitan. En tot cas, la plaça de la tonica es pas encara influenciada pel sistèma accentual francés. Aital podèm pensar que *Tonis* se pronóncia ['tunis] segon l'accentuacion araba d'origina e la tradicion romanica (*Túnez*, esp., *Tunes*, port., *Tunis*, cat., *Tunisi*, ital.)³⁴. Un autre exemple d'integracion fonetica de las formas estrangièras se vei dins lo tractament classic de LL geminada en [l] per las formas estrangièras (*Castela* per Castelha), coma per las formas occitanas que son coneigudas dins lor forma lengadociana (*Murel* o *Portel* per Murèth, Portèth). Qu'una forma siá manlevada a una autra lenga o un autre dialècte, es tractada d'un biais identic : passa invariablament pel filtre lingüistic de la forma de lenga referenciala dels cònsols³⁵. Per contra se pòt notar que la reconquista espanhòla s'acompanha de l'introduccion d'una forma nòva amb <lh>, mai conforme a la prononciacion del castelhan del sègle XIV : *Lo Montelh de Castelha* (Montiel, Castelha-Mancha). Aital sembla que s'opausan las formas *Castela* (Castelha Vièlha) e *Castelha* (Castelha la Nòva)

(41) [1368] Item, a XXII de mars, M° P., rey de Castela, fo pres al Montelh de Castelha et d'aqui amenat al rey Henric, lo cal tantost lo fes decapitar.

Dins quelques cases, lo manuscrit AA9 pòt permetre de tornar considerar coma occitanas de formas que son plan atestadas dins l'occitan medieval en defòra de tota influéncia francesa e que la nòrma actuala a tendéncia a defugir per paur de l'imitacion francesa. Es lo cas per exemple de la forma *Austaricha* qu'es l'adaptacion de la forma germanica medievala vernaculara *Ostarrichi*³⁶. L'integracion passa per una latinizacion de la vocala iniciala germanica en AU. La nòrma occitana actuala utiliza lo neologisme medieval *Àustria*, d'après lo modèl catalan. Se la forma *Austria* es atestada en occitan medieval, sembla pasmens qu'o siá pas que dins lo sens d'Orient³⁷.

L'occitan medieval se caracteriza per una tendéncia a l'adaptacion populara de las formas latinas³⁸. Las formas estrangièras coneisson un tractament identic. Aital tota [ɔ] seguida d'una

²⁹ *Salbris* en francés.

³⁰ *Portovenere* en italiano o *Portivène* en ligur.

³¹ *Gaeta* en italiano.

³² *Auxerre* en francés, amb una grafia occitana mai conforme a la prononciacion [s] de <x> dins *Auxerre*.

³³ *Canterbury* en anglés.

³⁴ Se daissam de costat la valor de la vocala tonica, es d'alhors la forma accentuala retenguda per las *Preconizacions del Conselh de la lenga occitana* (Sumien 2007,137), mas curiosament lo diccionari de Josiana Ubaud presenta l'accentuacion francizada, *Tunís* (Ubaud 2011, 1109).

³⁵ La distància presa dins los registres escriches amb las realitzacions orals localas es probablament ja una tradicion manuscrita anciana. Dins lo *Pichòt Talamus* se tròba mai d'un indicí que mòstra la voluntat dels copistas de s'alonhar de realitzacions probablament sentidas coma trop popularas (per exemple la preferéncia donada als diftongs en <ue> puslèu qu'en <uo>).

³⁶ *Österreich* en alemand contemporanèu.

³⁷ Dins la *Cançon de la Crosada*, la forma *Austria* es presa dins lo sens d'Orient, per qualificar la reina de Sabà (Martin-Chabot 1931, 17) : « *Per so dig Salamos ad Austria la seneia* »

³⁸ Dins lo *Pichòt Talamus*, la forma octòbre apareis dins sa forma populara palatalizada *Ochoyer* fins al sègle XIV.

palatala es generalament diftongada segon las constrenchas de la diftongason condicionada, que s'agisca d'una forma autoctòna o estrangière, amb un trantall encara plan marcat entre de formas en [ɥɛ] e de formas en [ɥɔ]³⁹ :

- (42) *Gascuenha* (1361, 1363, 1403)⁴⁰; *los barris de Montuoch en Tolzan*⁴¹; *lo Captalat de Buoch*⁴²; *Boluonha* (1366), *Boluenga* (1386)⁴³; *Cataluenha* (1338), *Cataluonha* (1397, 1426), *Cathaluonha* (1285 – apondon ulterior), *Cataluoya* (1396)⁴⁴.

Dins la forma *Conturbieyra*, la diftongason se pòt benlèu explicar per una analogia estableida entre la prononciacion de la finala de la forma anglesa *Canterbury* (o de la forma picarda *Cantorbery*) e l'abotiment occitan del sufice latin –ARI, ARIA que dona –ièr, ièira.

S'aquestas diftongasons an tendéncia a desparéisser al segle XV, lo fach de relevar totas aquestas formas permet de conéisser l'evolucion diacronica d'aqueles toponims e de ne comprene lo funcionament. Aital nos pòdon permetre per exemple de pensar que las vocalas tonicas [u] actualas dins Catalunya e Gasconha son pas que la reduccion d'un diftong ancian [ɥɛ] encara plan distint a l'Edat mejana de las tonicas en [u] coma Borgonha (forma atestada mai d'un còp dins lo *Pichòt Talamus*).

D'autras adaptacions a las constrenchas de l'occitan nos semblan mai curiosas. Es lo cas pels toponims *Viterba* (ital. *Viterbo*), *Albana* (ital. *Albano*), *Illa de Rodas*⁴⁵ (grèc, *Pόδος*). Res indica pas una prononciacion possibla de <a> finala en [ɔ], d'aitant mai que la vocala pòstonica se pronòncia [a] uèi encara dins lo dialècte montpelhierenc. S'agís benlèu de defugir aquí una prononciacion finala de <o> que fariá [u].

4.3 Lo calc lingüistic

Una autra tendéncia de l'adaptacion dels toponims es la traduccio. Sovent la traduccion correspond plan al sens original del toponim (per exemple la forma *Glieya* per la vila sarda *Iglesias*). Dins d'autres cases, lo calc lingüistic se fa pel biais d'una associacion amb una autre forma apparentada en occitan, independentament del sens original del toponim (per exemple l'associacion fonetica entre *Perugia* en italian e *Peyrosa* en occitan, o *Beljoc* e *Beaujeau*) :

- (43) *Peyrosa* (Ital, *Perugia*), *Beljoc* en Borgonha (fr. *Beaujeu*), etc.

Lo cal lingüistic es probablament lo signe d'una bona santat lingüistica d'aquel occitan medieval. Al contrari, es la progression de las formas diglossicas francizadas que poirà

³⁹ Retrobam la meteissa esitacion dins las formas *Lo Puoy*, *lo Puey* (la *Cançon de la Crosada* a encara *Poi* (Martin-Chabot 1931, 147): «*Ses d' orfes e de veuzas , dal Poi tro a Niort* »). Per contra, las solas formas toponimicas atestadas per l'airal montpelhierenc son *lo pueg de Ceta* e *lo pueg de San Lop*.

⁴⁰ A partir de *Vascònia*. Trobam tanben la forma diftongada *Gascuenha* dins la *Cançon de la Crosada* (Martin-Chabot 1931, 201)

⁴¹ Uèi l'occitan normat reten la forma Montech. La forma es pas diftongada dins la *Cançon de la Crosada* (Martin-Chabot 1931, 124) : «*E Montog an donat al comte Baldoïn* ».

⁴² Lo toponim correspond al País de Bug actual, en Gasconha.

⁴³ Trobam una forma *Bolonia* non diftongada en 1410.

⁴⁴ A partir de *Catalonia* [«*domini Aragonum et Catalonia*» (Soldevilla 1962, 383)]. Dins lo AA9, trobam tanben las formas *Cataloncha* (1382) sens diftongason (<nch> a aquí la valor del digrama <nh>) e *Catalonia* (1423).

⁴⁵ En espanhòl avèm tanben *la Isla de Rodas*. Dins aquesta cas, pòdem pensar qu'avèm afar a un calc lingüistic (cf. 4.3). La forma catalana *Isla de Ròdes* permet pas de saber se la forma es un plural de *roda*, o una adaptacion de *Pόδος*.

permetre de pagelar la progression del prestigi de la lenga francesa sus l'occitan coma en (44) :

- (44) Lo bosc de Vincenas (1380), lo boy de Vincennas (1386), lo boy de Vinssaynas (1422)

Dins l'annada 1394, vesèm aparéisser la primièra forma francizada d'una vila occitana (una forma *Castelneuf* per *Castelnou*) e en 1394, lo primièr signe d'un aflaquiment de la referencia grafica occitana (*Bourgonha*), encara que torne puèi la forma *Borgonha* corregtament ortografiada fins a la darrièra ocurréncia d'aquel toponim en 1418.

4.4 Autres fenomèns lingüistics observables

Donam aquí una lista non exaustiva de quelques elements que poiràn far l'objècte d'estudis lingüistics ulteriors. Pels toponims se poiràn estudiar de fenomèns internes d'evolucion diacronica coma per exemple lo rotacisme (45). Se pòdon tanben estudiar los epítets e complements qu'acompanhan los toponims occitans (46) e que son emplegats tanben per precisar la localizacion dels toponims estrangièrs a l'espaci occitan (47). Un estudi detalhat de las preposicions utilizadas dabans los noms de luòcs poirà tanben èsser menada (48) o encara la causida de l'aposicion amb « de » (49) puslèu que la causida de l'aposicion dirècta (lo puèg Sant Lop). L'exemple de l'aposicion sens determinacion *La rebieyra de Les* sembla que se pòsca d'alhors opausar al complement del nom amb lo determinant, *la creguda del Les* (50). Aquel exemple mòstra l'utilitat de menar un estudi sus la preséncia o l'abséncia del determinant davant los toponims, en particular pels idronims, mas tanben per comprene d'autres fenomèns de lexicalizacion, coma lo passatge progressiu de las formas provesidas d'un determinant feminin a de formas lexicalizadas mai pròchas de las que coneissèm uèi encara (54).

- (45) *Balazuc~Balaïc~Balaruc, Salaro~Salazo, Boyssezon* (uèi Boisseron),
Jheruzalem~Jezusalem (!)

- (46) *Macelha la grant en Provensa, Vilanova d'Avinhon, Sant Esperit sus lo Roze, Vilafranca prop Nissa, Ochau prop Nemze, La Vouta en Vivares, Grizac de Gavaldan, Montpansier en Alvernhe, Montoliu en Carcasses*

- (47) *Vannas en Bretanya, Londres en Anglaterra, Belfoc en Borgonha, Sant Danis de Fransa, Alixandria en Suria, La illa d'Iscla davant Napols, Errieis en Normandia, Brinbay prop Lyon*

- (48) *a Vinhon, az Avinhon, ad Avinhon, en Avinhon, ad Arle ; en Montpellier, a Montpellier ; en Roma, a Roma*

- (49) *lo pueg de San Lop, la carreyera de Sant Nicholau, la rebieyra de Les*

- (50) *passet outra lo Rozer en ajuda dels Proensals*

- (51) - Item, a iii d'octobre, de nueg^z fo tant gran creguda del Les que neguet motz moliegz de blatz et de farinas en los molis, et derroquet paretz et neguet alcunas personas et alcus tropels de bestiari de lana encledatz juxta la rebieyra de Les, et ne portet en estanh et en mar motas grans fustas de Quilhan que eron al port de Latas

- (52) - Aquest an, en setembre, fes tant gran plueya que derroquet la rebieyra de Les

(53) *En la Lengua d'oc, En tota Lengua d'oc, De la Lengadoc*

(54) *Lo pays de Lengadoc, de Lengua d'oc , en Lenguadoc*⁴⁶

5 Conclusion

L'estudi de la toponimia medieval occitana e en particular dels toponims estrangièrs del manuscrit AA9 representan un camp d'estudi interessant dins una amira sociolingüistica, mas tanben pels trabalhs sus la norma lingüistica occitana que son menats dempuèi quelques annadas⁴⁷. Existís una dimension sociolingüistica de la toponimia qu'un lingüista que trabalhariá pas que sus l'etimologia pòt pas menar coma cal. Lo tractament dels toponims dins de basas lexicalas, descopadas del contèxte sociolingüistic d'aparicion d'aqueles toponims, nos pòt far pèdre de vista l'istòria dels toponims d'una lenga. S'agacham los toponims del sol punt de vista lingüistic, los toponims estrangièrs d'una lenga formaràn pas qu'un ensemble eterogenèu e sovent sens logica intèrna. Observar los usatges ancians deu pas forçadament menar a tornar metre sistematicament en circulacion aquestas formas, mas nos pòt pasmens donar de claus per ne comprene l'origina, l'evolucion diacronica, mas tanben per comolar de mancas amb l'ajuda de formas lingüísticas autenticas. Comprene lo fonscionament de la toponimia medieval e n'establir lo catalòg es pas una recèrca desseparada dels besonhs de la lingüistica normativa. Integrar los toponims occitans autenticos dins de basas de donadas es una part de reconquista de tot aquel material lexical fòrabandit per l'istòria diglossica de l'occitan.

Sembla possible de mostrar que la traducion dels toponims estrangièrs e lo tractament general dels exonyms dins lo *Pichòt Talamus* es una forma d'apropriacion lingüistica qu'es proporcionala a l'importància de mai en mai granda que donan los cònsols de Montpelhièr a la lenga occitana e a l'escritura en occitan de l'istòria oficiala de lor vila. La toponimia rend compte dels rapòrts de fòrça o de l'ideologia dominanta⁴⁸ e d'alhors la pojada de las formas toponimicas francesas en occitan serà coma pels autres gallicismes lo signe del desclassament lingüistic de l'occitan. Tornar oficialament a de formas toponimicas autenticas seria probablament lo simbòl essencial d'una dignitat retrobandit per l'occitan.

Lo trabalh d'edicion electronica del *Pichòt Talamus* permetrà de metre a disposicion del public l'ensemble dels toponims presents dins aquel document e o tornam dire, lo format XML autorizarà l'utilizacion d'aquel material per d'autres projèctes. Aital se pòt imaginar que dins un programa coërent de balisatge segon lo modèl TEI de l'ensemble dels documents medievals o mai recents, se poiriá constituir dins las annadas que venon una banca de donadas toponimicas occitanas que s'i poirián trobar a l'encòp las formas ancianas e modèrnas.

⁴⁶

Aquestas formas se pòdon estudiar en relacion amb d'autras formas compausadas : *fo tant granda terratremol ; gran terratremol ; Aquest an, foron ordenadas las iii Ave Marias ; l'espazi de dir una Ave Maria, etc.*

⁴⁷

Per de trabalhs recents sus aquela question remandam a l'obratge de Domergue Sumien sus l'estandardizacion pluricentrica de l'occitan (Sumien 2006, 423-453)

⁴⁸

Dins un contèxte plan different, n'es un signe evident lo retorn a de formas presovieticas dins la Russia actuala (Sant Petersborg per Leningrad).

6 Sorsas e referéncias

- ALIBÈRT, Loís (1935), *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians*, Toulouse, Societat d'Estudis Occitans [reed. 1976, Montpelhièr, Centre d'Etudis Occitans]
- CHAMBON, Joan-Pèire (2009), *La voix occitane*, «À quelles conditions une onomastique occitane est-elle possible ? », Pessac, Presses universitaires de Bordeaux
- CNRTL (Centre National de ressources textuelles et lexicales), <http://www.cnrtl.fr/>
- ENCICLOPÉDIA CATALANA, <http://www.encyclopedia.cat/>
- IGN, *Glossaire de la terminologie toponymique*,
<http://www.ngi.be/FR/glossaire/glossfr-de.htm>
- MARTIN-CHABOT, Eugène (ed. e tr.) (1931), (Guilhem de Tudela & anonim), *La chanson de la Croisade albigeoise*, Paris, Champion, (3 vol.)
- Ms AA 9 (*Pichòt Talamus*), Montpelhièr, Archius Municipals.
- PEGAT Ferdinand, THOMAS Eugène & DESMAZES Casimir (1840), *Le petit Thalamus de Montpellier*, Montpelhièr, Societat arqueologica de Montpelhièr.
- SAUZET, Patric (2006), « *Occitan and ISO. Questions and answers about the name of a language.* », http://revistadoc.com/?page_id=424
- SODEVILLA, Ferran (1962), *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha.
- SUMIEN, Domergue (2006), *La standardizacion pluricentrique de l'occitan : nouvel enjeu sociolinguistique, développement du lexique et de la morphologie*, Turnhout, Brepols
- SUMIEN, Domergue (ed.) (2007), « Preconizacions del Conselh de la lenga occitana » *Lingüistica occitana*, n°6 [http://revistadoc.com/?page_id=242]
- UBAUD, Josiana (2011), *Diccionari ortografic, grammatical e morfologic de l'occitan*, Canet, Trabucaire